

Ole Borre

Dansk vælgeradfærd 1960-2001

Siden 1990-valget er styrkeforholdet mellem de socialistiske og de borgerlige partier ændret markant. Ved alle folketingsvalgene 1960-90 (bortset fra 1973 og 1975) fik Socialdemokratiet sammen med venstrefløjen mellem 8 og 12 pct. mere end Venstre og de konservative sammen med højrefløjen. Men valgene i 1994 og 1998 bragte ligevægt mellem de to blokke, og 2001-valget gav de borgerlige partier hele 16 pct. mere end de socialistiske partier. Er det borgerlige flertal en midlertidig afvigelse fra mønsteret i dansk politisk tradition eller slutstenen på en længere udvikling? Forskydningen i styrkeforholdet efter 1990 er ikke som i 1973-75 ledsaget af bristende politisk tillid fra vælgerens side. Den må ses som et skift i de faktorer, der på længere sigt bestemmer partivalget. Udviklingen siden 1960'erne kan deles i tre faser: (1) en svækkelse af socialklassernes rolle i partivalget mellem 1966 og 1979; (2) stigende *issue voting* på økonomiske venstre-højre spørgsmål frem til omkring 1987 og (3) og derefter en højredrejning på disse spørgsmål sammen med fremkomsten af en ny, værdipolitisk venstre-højre dimension, der i 2001 var vigtigere end den økonomiske dimension. Den nye dimension er især kommet til udtryk i flygtninge- og indvandrerpolitikken, men da denne ikke kan forventes fortsat at begunstige de borgerlige partier i samme omfang som i 2001, vil resultatet af kommende valg sandsynligvis ligge nær den ligevægt, vi så i 1994 og 1998.

Omkring 1960 tog en udvikling fart i form af ny industrialisering, masseuddannelse, indkomststigning og velfærdsinstitutioner, der kom til at præge det danske samfund i de følgende årtier. Samtidig ændredes det internationale politiske klima; Kennedys og Khrustjovs politik syntes at ligge milevidt fra Eisenhowers og Stalins, selv om en række begivenheder op igennem 1960'erne skulle vise, at den kolde krig langt fra var ovre. Men efter bruddet mellem Sovjetunionen og Kina virkede den internationale kommunisme ikke længere som en monolitisk blok. Øst-vest konflikten blev overskygget af ulandenes problemer, ikke mindst i de unges øjne. Også det danske politiske liv ændrede karakter. SF brød ud fra DKP og havde succes ved 1960-valget, og nye politiske bevægelser opstod på venstrefløjen i protest mod oprustningen og forbrugersamfundet.

Denne rastløse aktivitet kom bag på den politiske sociologi. Sidst i 1950'erne var der gode grunde til at forudse en bred enighed om de politiske mål: En udnyttelse af keynesianske principper til på én gang at sikre en krisefri økonomisk vækst og en jævnere fordeling af de materielle goder gennem en udbygget velfærdsstat. De spørgsmål, der stod tilbage, omhandlede administrationen og reguleringen af den voksende økonomi, skattebyrdens fordeling, bevaringen af industriens konkurrenceevne og lignende spørgsmål. De politiske ideologier, der havde trukket i hver sin retning, så ud til at være endt i et kompromis mellem de store partier. På internationalt plan forudså mange forskere en konvergens mellem den amerikanske og den sovjetiske samfundsmodel, hvor de to samfundssystemer fra hvert sit udgangspunkt ville udvikle sig i retning af en "kapitalisme med et menneskeligt ansigt".

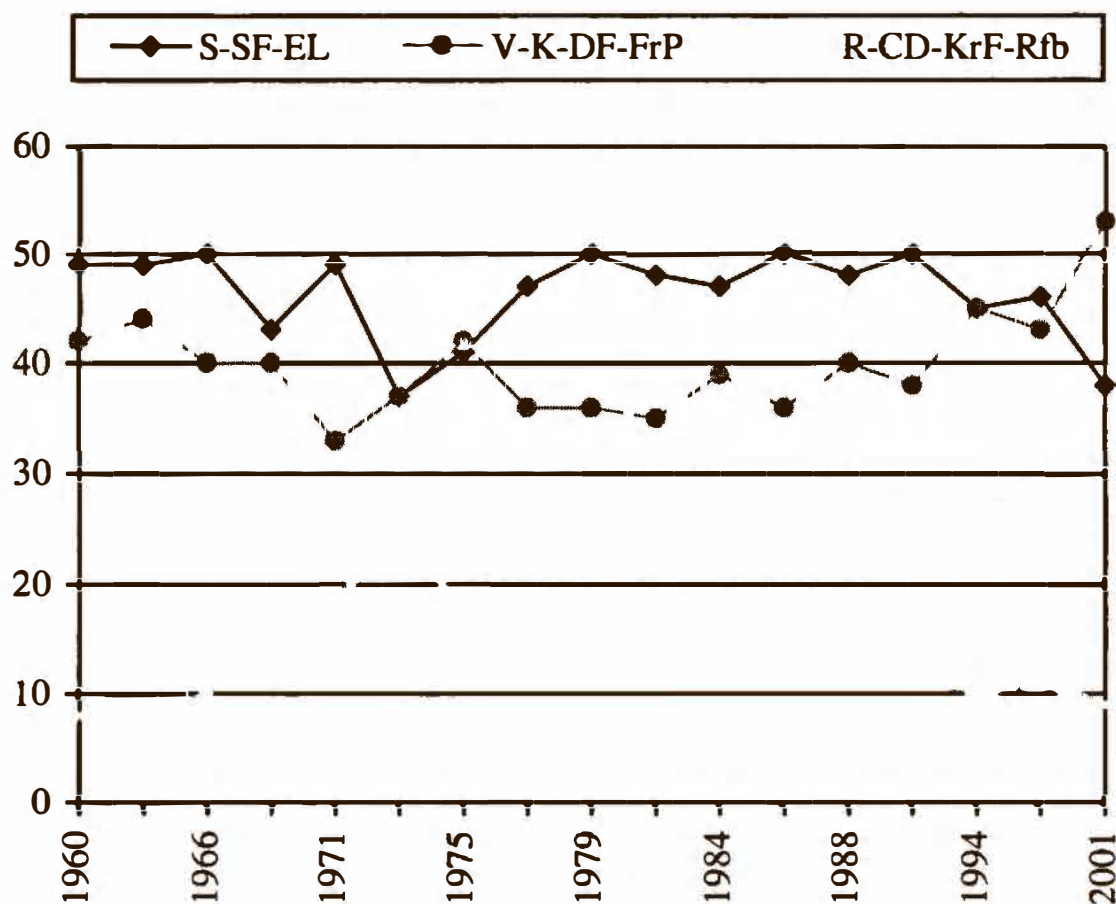
Sådan kom det ikke til at gå, i hvert fald ikke i første omgang. I det følgende søger vi at forklare nogle centrale træk af vælgerudviklingen fra 1960 og frem til

det seneste folketingsvalg i 2001, idet vi koncentrerer os om tre hovedblokke af partier:

- Venstresiden, eller de socialistiske partier, bestående af Socialdemokratiet, SF og Enhedslisten – samt fra tidligere valg VS, DKP, De Grønne, Fælles Kurs og småpartier på venstrefløjen;
- Højresiden, eller de borgerlige partier, med Venstre, De Konservative, Dansk Folkeparti og Fremskridtspartiet – samt fra tidligere valg De Uafhængige; og
- Centrumspartierne med Det Radikale Venstre, CD og Kristeligt Folkeparti – fra tidligere valg også Retsforbundet og Liberalt Centrum.

Valgresultaterne for disse blokke igennem den fyrrårig periode (figur 1) viser for de to første blokkes vedkommende en stabil overvægt på 8-12 pct. til den socialistiske blok frem til 1994, kun afbrudt af valgene 1973-75. Den tredje blok, centrumspartierne, voksede stærkt mellem 1966 og 1973, men har siden gennemgået en langvarig nedgang fra et niveau på ca. 20 pct. til et niveau på ca. 10 pct. Styrkeforholdet mellem de tre blokke tilsiger, at den typiske udgang af valgene har været enten en socialdemokratisk ledet regering med støtte fra centrumspartier, eller en borgerlig regering med støtte fra centrumspartier. Sådanne regeringer har siddet hen ved ni tiendedele af den samlede periode på 40 år. Mønsteret blev kun brudt 1966/68 og 1971/73, hvor de socialistiske partier havde flertallet, i 1978/79

Figur 1. De tre partiblokkes vælgerstøtte 1960-2001, i pct.

under SV-regeringen, og siden 2001, hvor de borgerlige partier har haft flertallet. Eftersom regeringsdannelsen som regel afhænger af, hvem centrumspartierne peger på, går der ikke nogen lige linje fra forskydningerne i vælgerbefolkningen til forskydningerne i det parlamentariske flertal. Spørgsmål om parlamentarisk adfærd er i det hele taget mere adskilt fra spørgsmål om vælgeradfærd i Danmark end i de fleste andre lande. Det var for eksempel umuligt på forhånd at forudse, at 1973-valget ville resultere i en Venstre-regering, eller at det efterfølgende 1975-valg ville føre til en socialdemokratisk regering. Og to af de regeringsskifter, der mest har haft karakter af systemskifte – i sommeren 1982, da Schlüter blev statsminister, og i januar 1993, da Nyrup Rasmussen blev det – har ikke været en følge af noget valg, men af parlamentariske beslutninger, først og fremmest statsministerens beslutning om at træde tilbage.

Valgforskning koncentrerer sig om at forklare vælgernes reaktioner; hvordan politikerne håndterer situationen under og efter valgkampen vil derfor kun flygtigt blive berørt. Opgaven her er at forklare de markante udsving i partiernes vælgerstøtte ved folketingsvalgene fra 1960 til 2001. Disse forklaringer støtter sig til generelle teorier om den politiske og sociale udvikling; men som det allerede illustreret, leverer udviklingen også eksempler på, at virkeligheden afviger fra teorien.

Det nye venstre, arbejderne og de unge

Imod alle spådomme om det tilstundende forbrugersamfund blev 1960'erne et årti ladet med politiske og ideologiske spændinger. Kræfter, der havde ligget underdrejet under 1950'ernes koldkrigs-atmosfære, blev sluppet løs. En ny, international venstrefløj voksede frem med krav om forbud mod atomvåben, frihed til ulandenes befolkninger, borgerrettigheder for USA's sorte befolkning og et udvidet demokrati. I stedet for de gamle ideologier, der var forvist fra den parlamentariske scene, opstod nye bevægelser og aktionsformer. Det blev de politiske bevægelsers årti, og det kulminerede i slutningen af årtiet med ungdomsoprøret.

I Danmark kom det nye venstre til udtryk i SF, der placerede sig som det femte parti i det klassiske firepartisystem fra 1960 og fremefter. SF's succes ved valgene i 1960 og 1966 skyldtes, at partiet fik støtte dels fra venstrefløjen af arbejderklassen, der befandt sig i tomrummet mellem S og DKP, dels fra et nyt og voksende samfundslag bestående af studerende og offentligt ansatte. Den førstnævnte gruppe markerer sig derved, at SF både i 1960 og 1966 havde sine bedste valg i københavnske arbejderkvarterer som Blågård, Enghave og Vesterbro, hvor samtidig valgdeltagelsen steg kraftigt (Borre og Stehouwer, 1970: kap. 5-7). Hvad angår de unge vælgere, viser målinger fra 1960'erne, at venstredrejningen så småt begyndte ved 1966-valget. Ved 1971-valget var det de 21-29-årige, der skabte det socialistiske flertal – blandt de vælgere, der var 30 år eller derover, var der ikke noget sådant flertal (Borre og Goul Andersen, 1997: 167). De "røde årgange", der kulminerer med fødselsårgangene mellem 1950 og 1955, kan følges i valgundersøgelserne helt frem til de seneste valg, hvor de begynder at runde de halvtreds (Andersen, 1999: 71). Det var imidlertid arbejderne, snarere end de unge vælgere, der stemte SF ind i Folketinget i 1960, og som i 1966 tippede den balance, der under firepartisystemet havde eksisteret mellem SR på den ene side og VK på den anden.

Tillid og legitimitet

Perioden fra midten af 1960'erne og et tiår frem er kendetegnet af en voksende tillidskrise mellem politikerne og befolkningen. Socialdemokratiets alliance med SF efter 1966-valget skabte dybe frustrationer blandt borgerlige vælgere, inklusive de radikale, der var blevet overflødiggjorte. Resultatet blev toblok-politikken 1966-73, der beherskede den danske parlamentarisme i syv år, indtil den brød sammen i det kaotiske valg i december 1973, der skaffede plads til ikke mindre end fem nye partier i Folketinget.

Jordskredsvalget i december 1973 synes at tale stærkt imod Lipset-Rokkans teori om partisystemernes "fastfrysning" under den periode, hvor de forskellige samfundsklasser opnår valgret (Lipset og Rokkan, 1967). Denne teori postulerer, at partisystemerne stabiliseres, fordi partierne opnår en status som institutionelle kanaler for repræsentation af socialklasser og kulturelle grupper i parlamentet.

Men for at institutioner kan fungere, må de have legitimitet. Udviklingen fra 1966 til 1973 tyder på et tiltagende tab af legitimitet for det politiske system. Det røde kabinet 1966-68 skabte en voldsom frygt og modstand blandt borgerlige vælgere og langt ind i Socialdemokratiet, hvor der var en udbredt antikommunisme – en antikommunisme, der få år senere blev det ideologiske udgangspunkt for CD. Den borgerlige trekantregering 1968-1971 blev hilst med store forventninger fra den borgerlige fløjs vælgere, der igennem femten år med socialdemokratiske ministre havde akkumuleret en række urealistiske ideer om, hvad en borgerlig regering ville kunne udrette. Disse forventninger blev dog langt fra indfriet. I stedet for en "fast borgerlig politik" slog VKR-regeringen ind på en politik, der medførte skattestigninger og voldsomt stigende lønindkomster. Da S-regeringen oven i købet vendte tilbage i 1971, blev resultatet den frustration, der så bastant blev udnyttet af Glistrups kampagne i 1971-73, og som medførte et stærkt fald i tilliden til det politiske system.

Målinger af tilliden til politikerne viser et stærkt fald fra 1971 til 1973. Ved at kombinere to spørgsmål, der har været benyttet igennem rækken af vælgerundersøgelserne, ses et fald i andelen med tillid fra 27 pct. i 1971 til 18 pct. i 1973, og en stigning i andelen med mistillid fra 46 pct. til 62 pct.¹ Stigningen forekom blandt både socialistiske og borgerlige vælgere, og det er blandt vælgere med faldende tillid, at de nye partier hentede deres største gevinster ved 1973-valget. Blandt vælgerne til de fem partier, der var i Folketinget i perioden 1971-73, markerede 23 pct. tillid i 1973, hvorimod kun 10 pct. gjorde blandt dem, der stemte på de fem partier, der kom ind i Folketinget i 1973.

Mistilliden fik yderligere næring af debatten om EF-medlemskabet i 1971. Det er normalt, at taberne ved en folkeafstemning reagerer med mistillid. I Norge, hvor udfaldet som bekendt var et nej til EF, var det da også tilhængerne og ikke modstanderne af EF, der reagerede på denne måde (Listhaug, 1989: 243). I Danmark var EF-modstanden koncentreret på den ideologiske venstrefløj, splittede Socialdemokratiet, og frembragte en ny folkebevægelse, hvor mistilliden fandt næring. Tilmed bragte EF-medlemskabet ikke umiddelbart de lovede økonomiske fordele: Den første kontante virkning af det var en serie prisstigninger i foråret 1973, der medførte tilfælde af forbrugerboykot.²

Alle de fem partier, der havde deltaget i toblokkpolitikken siden 1966, led store nederlag. En ny dimension, tillidsdimensionen, der gik på tværs af den tilvante venstre-højre dimension, dukkede op som et midlertidigt indslag i vælgernes holdningsmønster (Rusk og Borre, 1976). Partisystemet var uigenkaldeligt ændret, men de gamle partier kom sig forbavsende hurtigt efter katastrofen i december 1973. Både Venstres korte regering 1973-75 og Socialdemokratiets efterfølgende regering 1975-78 havde fremgang for det regerende parti ved valgene, ligesom SV-regeringen 1978-79 gav en samlet fremgang for de to regeringspartier. På det punkt adskiller de sig fra regeringerne 1971-73, 1968-71, 1966-68 og 1964-66. Det lykkedes da også de gamle partier at bevare deres monopol på statsministerposten; alle danske statsministre til dato er hentet fra partier, der opstod i 1905 eller tidligere.

Alle indikatorer peger i retning af, at partisystemet genvandt sin legitimitet op igennem 1970'erne. Omfanget af partiidentifikation faldt kun fra 51 pct. i 1971 til 47 i 1973, og i 1975 var det tilbage på 50 pct. Ved 1979-valget havde andelen, der viste tillid, nået 26 pct., dvs. at graden af tillid næsten var tilbage på 1971-niveauet. Der har ved senere valg været mindre bølger af politisk mistillid, for eksempel i forbindelse med Tamil-affæren i begyndelsen af 1990'erne, men tilliden er hurtigt blevet genoprettet, og ved 2001-valget var andelen med tillid 32 pct.

Hvis legitimiteten lider skade, når vælgernes forventninger skuffes, er det nærliggende at antage, at den bliver styrket, når disse forventninger indfries – dvs. når systemets *policy output* svarer til eller overstiger dets *demand input*, for at benytte Eastons terminologi. Det er efter alt at dømme, hvad der skete op igennem 1970'erne (Svensson, 1996). Det foregik på et andet grundlag end det hidtidige, idet partierne stort set ophørte med at betragte sig som klasserepræsentanter. Men de gamle partiers genkomst er i overensstemmelse med Lipset-Rokkans teori, som tillægger det klassiske partisystem en høj grad af uafhængighed af den øvrige samfundsudvikling.

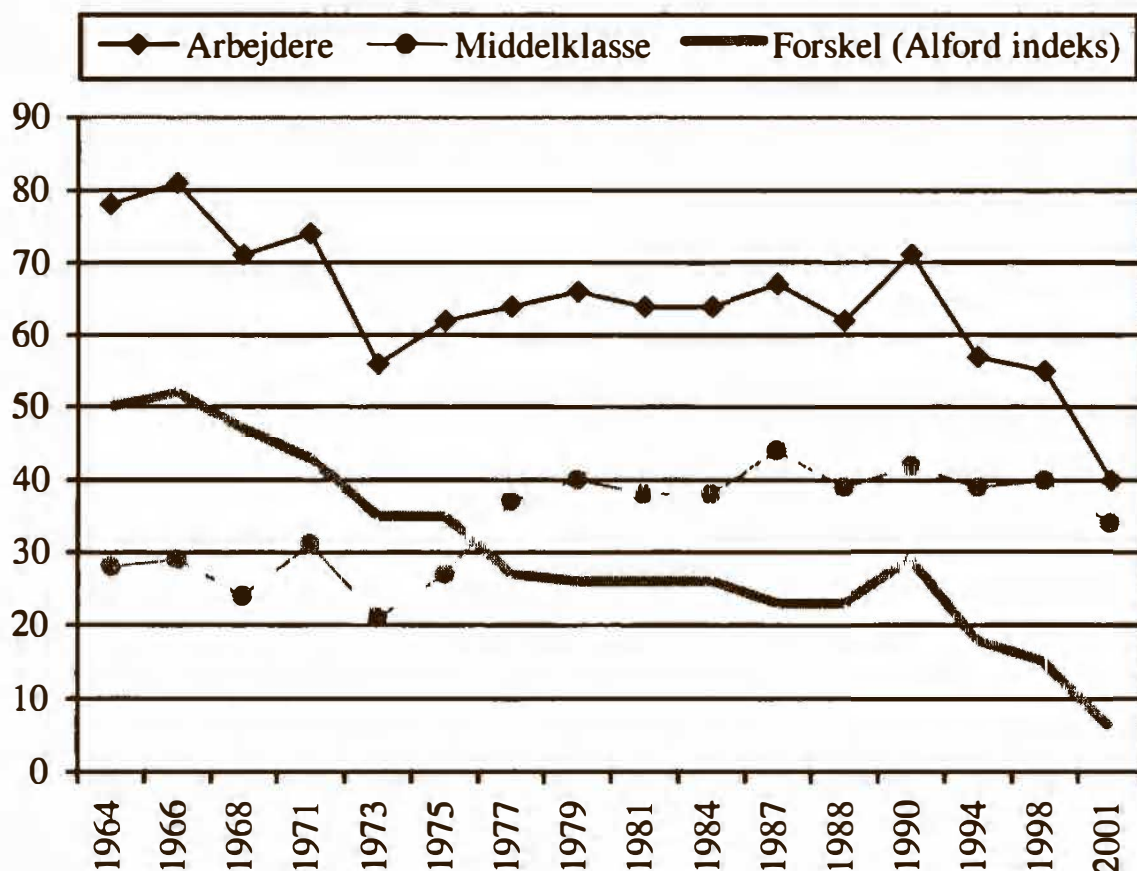
Socialklassernes faldende betydning

Et spørgsmål, der optog dansk forskning meget i 1970'erne og den følgende tid, var, om skellet mellem arbejderklassen og middelklassen var på vej til at blive udvisket. Mellem 1966 og 1979 faldt de socialistiske partiers samlede støtte fra 81 til 66 pct. i arbejderklassen, samtidig med at den voksede fra 29 til 40 pct. i middelklassen. Den politiske kløft, der skilte de socialistiske og borgerligt partier fra hinanden, var således halveret fra 52 til 26 pct., målt på det såkaldte Alford-indeks. Denne udvikling er vist i figur 2.

Hovedårsagen til denne nedgang var i den første del af perioden, fra 1966 til 1973, en borgerliggørelse af arbejderne, navnlig i form af Fremskridtspartiets erobring af arbejderstemmer i 1973. I den anden del af perioden, fra 1973 til 1979, var der snarere tale om et frafald af middelklassens unge fra de borgerlige partier. Specielt foregik Socialdemokratiets fremgang fra 1975 til 1979 sideløbende med, at arbejderklassen var i stærk tilbagegang, og uden at partiet genvandt sin tidligere styrke i arbejderklassen. Til gengæld var der en stærk tendens til, at de voksende lag af funktionærer, der overvejende blev ansat i det offentlige, var blevet sociali-

stiske. Både Socialdemokratiet og SF oplevede en kraftig ændring i deres vælgergrundlag.

Figur 2. De socialistiske partiers støtte i arbejderklassen og middelklassen 1964-2001, i pct.

Endnu et tegn på, at industrisamfundets klasse modsætninger ikke længere var den akse, partisystemet drejede sig om, var, at de nye partier, der kom ind i Folketinget i løbet af 1960'erne og 1970'erne, alle på hver sin facon appellerede til vælgere på tværs af de traditionelle klasser. Det gjaldt SF, der op igennem 1970'erne i stigende grad appellerede til bevægelserne blandt venstrefløjens akademikere. Det gjaldt Fremskridtspartiet, der med populistiske budskaber bevidst søgte at tiltrække vælgere fra begge sider af de etablerede partier. Og det gjaldt CD, der appellerede til den velbærgede og ideologiløse parcelhusarbejder.

Mellem 1977 og 1987 standsede denne nedgang i *class voting* foreløbig, som det ses i figur 2. I stedet satte en anden proces ind, som kan beskrives som en stigende *issue voting*. Perioden fra 1975 og frem til slutningen af 1980'erne kendetegnes af en skærpelse af venstre- og højreholdninger. For eksempel fik Socialdemokratiet og venstrefløjen i 1979 tilsammen 69 pct. af de vælgere, der gik ind for statsregulering, sociale reformer og økonomisk lighed, mod 22 pct. blandt dem, der gik imod disse klassiske socialistiske emner; i 1988 fik de samme partier 65 pct. i den første gruppe, men kun 10 pct. i den sidste gruppe af vælgere. Der var sket en stigning i, hvad man analogt med *class voting* kunne betegne som *issue voting*, fra 47 pct. i 1979 til 55 pct. i 1988.

Denne udvikling kan forekomme paradoksalt, når der umiddelbart forinden kan konstateres en nedgang i det klassebestemte partivalg. Det forhold, at vælgerne kunne mobiliseres ud fra ideologiske modsætninger, således at ideologien så at sige trådte ind, hvor partiidentifikation eller klasseidentifikation gik tilbage, var noget nyt for valgforskningen. Emnet blev taget op i en antologi med den karakteristiske undertitel *Realignment or dealignment?* (Dalton et al., 1984). En forklaring kan være, at klasseloyalitet blokerer for, eller sætter grænser for graden af *issue voting*. Under *class voting* vil en vælger, uanset sine holdninger, føle et socialt tryk i retning af at følge klassens normative adfærd. Det er kun blandt partiets aktive kadrer, at klassebevidsthed og ideologi går op i en syntese; i dets mindre aktive lag erstattes ideologien af solidaritet og gruppepres. Når klassebindingen svækkes, vil vælgerne føle sig frie til at overveje andre partiers synspunkter.

Et af problemerne med denne forklaring er, at bortfaldet af én faktor jo ikke automatisk medfører, at en anden faktor afløser den. En formentlig bedre forklaring på ideologiseringen 1975-84 er, at denne periode byder på en indædt kamp om velfærdsstatens fremtid. 1960'erne gav en dramatisk stigning i uddannelsesniveauet, en stigning i kvindernes erhvervserfaringer og et ungdomsoprør, der favoriserede venstrefløj. 1970'erne betød en tilsvarende mobilisering på højrefløj. De konservative og liberale svar på udfordringen fra venstrefløj blev formuleret i løbet af 1970'erne, og efter den anden oliekrise i 1979 blev det åbenbart for de fleste vælgere, at stigningen i de offentlige udgifter måtte bremses. Holdningen i Danmark fulgte på dette punkt de internationale konjunkturer, der bragte Reagan, Thatcher og Kohl til magten på en mere højreorienteret ideologi.

Kampen om velfærden

1980'erne står i manges bevidsthed som højredrejningens årti. Men det er et forenklet billede af udviklingen. Ifølge nogle data skete der en højredrejning mellem valgene i 1979 og 1981, ifølge andre data gjorde der ikke. Internationalt set var perioden omkring 1980 præget af den anden oliekrise og de voksende spændinger (Sovjets invasion af Afghanistan, Solidaritetsbevægelsen i Polen, revolutionen i Iran og gidselaffæren i Teheran). Konservative regeringer kom til magten i USA (Reagan), Storbritannien (Thatcher) og Vesttyskland (Kohl); men i andre lande var det socialdemokratiske regeringer, der sejrede, som i Sverige (Palme) og Frankrig (Mitterand).

Under de nye forhold var den økonomiske politik, Socialdemokratiet havde stået for, ikke længere holdbar; først og fremmest var den endt i store underskud på betalingsbalancen og statsbudgettet. 1981-valget var præget af følelsen af, at 1970'ernes sociale fremskridt nu var i fare for at gå tabt, de fremskridt, som især kvinderne og de unge havde nydt godt af. Mændene drejede mod højre, men ikke kvinderne; ved 1981-valget skabtes, ligesom året før i USA, et *gender gap*, som lige siden har kendetegnet den danske vælgeradfærd. På en lang række spørgsmål ligger kvinderne tydeligt til venstre for mændene. Det gælder ikke blot velfærds-spørgsmål, men også EF-medlemskabet, hvor modstanden er størst blandt kvinderne, og det gælder sikkerhedspolitiske spørgsmål, hvor kvinder er mindre indstillede end mænd på militære løsninger.

I sommeren 1982 blev afstanden mellem regeringens støttepartier, SF og de radikale, for stor, og Anker Jørgensens regering trådte tilbage for at give plads for den borgerlige firkløverregering. Denne regering satte sig som mål at genskabe dansk økonomi ud fra en markedsliberal tankegang. Problemet med den voksende offentlige sektor var teoretisk begrundet i, at hver enkelt vælgergruppe ser en fordel i at forøge sin andel af statens udgifter og lade skatteyderne betale, en form for asymmetri, der udsatte partierne for et pres fra alle sider for at øge statsbudgettet (Kristensen, 1987).

Det synes at følge af en sådan teori, at når den borgerlige firkløverregering nedskar de offentlige udgifter, burde den ikke overleve det næste valg. Men faktisk vandt den ved 1984-valget en stor sejr over Socialdemokratiet, som modsatte sig sociale nedskæringer. Det forøger ironien, at valget fandt sted i en periode, hvor økonomien var i vækst, således at nedskæringerne ikke længere var så nødvendige. Den rimeligste forklaring på 1984-valgresultatet er derfor, at Socialdemokratiet, efter i slutningen af 1970'erne at have ført landet til randen af afgrunden, nu kompromitterede sig yderligere ved at nedstemme finansloven. Uanset hvad rationaliteten påbød vælgerne, var der i 1984-valget en logik, der sagde, at Socialdemokratiet havde fortjent et nederlag.

Til gengæld bekræfter den efterfølgende udvikling teorien på det punkt, at der mellem 1984 og 1987 rejste sig en voldsom stemning mod sociale nedskæringer. Firkløverregeringen havde, som følge af sin sejr i 1984, muligvis tolket situationen således, at flertallet i befolkningen havde accepteret en tilbagerulning af velfærdsstaten. Belønningen for denne tilbageholdenhed skulle være lavere skatter og et stigende rådighedsbeløb. Sådan gik det ikke. Allerede i slutningen af 1985 var økonomien ved at blive overophedet, og regeringen måtte slå bremserne i med den såkaldte Kartoffelkur. Resultatet var, at mange vælgere følte sig ført bag lyset, og ved 1987-valget var der en klar venstredrejning, der navnlig kom SF til gode.

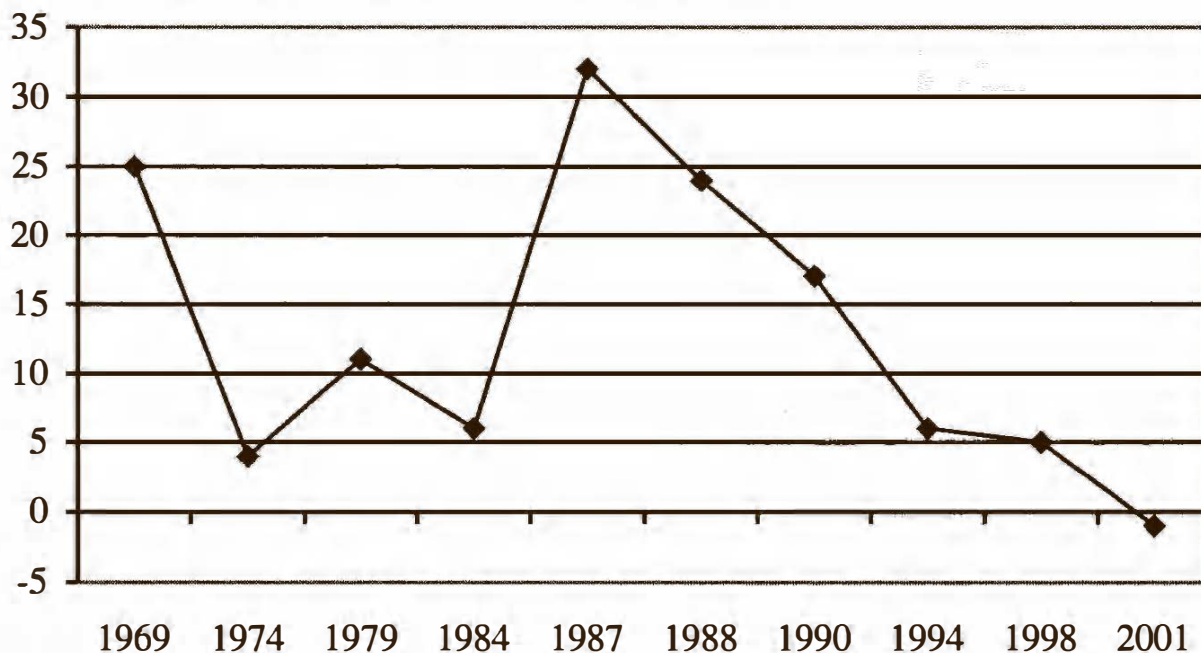
Figur 3 viser opinionsændringerne på en serie af klassiske ideologiske venstre-højre spørgsmål, der med mellemrum har figureret i undersøgelser siden 1969, og som har været en fast bestanddel af valgundersøgelserne siden 1984.

Figur 3 tyder ikke på nogen højredrejning omkring 1980, men viser en dramatisk venstredrejning mellem 1984 og 1987. Siden 1987 er opinionen imidlertid gået mod højre ved hvert eneste valg. En vigtig årsag hertil er formentlig de østeuropæiske regimers afvikling efter 1990, og den status, som den liberale markedsøkonomi hved har fået på bekostning af planøkonomien. Mod slutningen af 1980'erne var den politiske elite i alle lejre blevet omvendt til det synspunkt, at liberalisme under en eller anden form var socialismen overlegen som økonomisk system.

Valgene i 1980'erne viste, at vælgerne er i stand til at tilpasse deres forventninger til de økonomiske realiteter; der var ikke den iboende spænding mellem det politiske system og den økonomiske rationalitet, som teorien havde postuleret. En ny etik vandt langsomt frem: At folk i højere grad må lære at klare sig selv (Sniderman og Brody, 1977). Til gengæld kan resultatet af valgene i 1981, 1984 og 1987 passe ind i en anden økonomisk teori af *rational choice*-tilsnit: nemlig, at vælgerne holder fast ved en regering, der skaber fremgang, men flygter fra den,

når der kommer tilbagegang. Denne teori synes at være i smuk overensstemmelse med enkle psykologiske indlæringslove om, at mennesker (og dyr) vil gentage en adfærd, som bliver belønnet, men søge at undgå adfærd, der bliver straffet (Madsen, 1970: 113). Imidlertid har *rational choice* teori ikke haft nogen succes med at forudsige udviklingen i 1990'erne, hvor dagsordenen har været en anden.

Figur 3. Holdningen til traditionelle venstre-højre spørgsmål 1969-2001. Pct. venstreorienterede minus pct. højreorienterede svar

Værdipolitik

Den langvarige højredrejning på økonomiske issues ved de seneste fem folketingsvalg har selvsagt været til fordel for de borgerlige partier. Som det fremgik af figur 1, er deres vælgertilslutning steget fra 36 pct. i 1987 til 53 pct. i 2001. Specielt er der foregået en ny borgerliggørelse af arbejderne, hvor de socialistiske partier er gået tilbage fra 66 til 40 pct. (jf. figur 2). Men denne udvikling er af en anden karakter end udviklingen mellem 1966 og 1977, hvor opløsningen af klasserne første gang tog fart. Folketingsvalg efter midten af 1980'erne har været kendetegnet af, at nye, ikke-økonomiske issues i stigende grad har indtaget fremtrædende pladser på vælgernes politiske dagsorden: miljøproblemer i 1987, forsvarsproblemer i 1988, samt velfærdsproblemer og flygtninge/indvandrerproblemer fra 1994 og fremad (Goul Andersen, 1999).

Dette skifte bort fra materielle problemer kan imidlertid spores helt tilbage til 1960'erne. Kravet om, at politik må bygge på værdier snarere end materielle interesser, indgik i mange af de nye bevægelser. Værdier som demokrati, medbestemmelse, ligeret og selvudfoldelse blev sammen med økologiske værdier udgangspunktet for oprøret mod autoriteterne i det etablerede samfund. Senere hen er tendensen slået igennem i bredere dele af befolkningen, men her er det ganske andre værdier, såsom lov og orden, religiøse og nationale værdier, der er kommet i første række og er blevet taget op af politiske partier.

Man kan sige, at det danske partisystem fik et nyt venstre i 1960 og et nyt højre i 1973, for så vidt som begge disse fløje har vist sig at være levedygtige tilføjelser til det gamle firepartisystem. Men de nye fløje, der fra først af var repræsenteret af SF på venstre fløj og Fremskridtspartiet på højre fløj, var i deres tidlige periode ikke fuldgyldige repræsentanter for den nye værdipolitiske venstre-højre dimension. Snarere forlængede de den traditionelle fordelingspolitiske dimension: SF overbød Socialdemokratiet på velfærdsspørgsmål, og Fremskridtspartiet overbød Venstre og de konservative i deres modstand mod velfærdsstaten. De værdipolitiske issues, de to nye fløje repræsenterede, var perifere i forhold de fordelingspolitiske, og de mærkes mest som forskelle i livsstil med en understrøm af autoritære værdier på højrefløjen over for anti-autoritære på venstre fløjen.

Det var derfor først i 1980'erne, at den nye værdipolitiske dimension nåede ind til kernen af det parlamentariske liv i form af det såkaldte "alternative flertal", hvor de radikale sammen med Socialdemokratiet og SF bragte Firkløverregeringen i mindretal på en række sikkerhedspolitiske, kulturpolitiske, retspolitiske og miljøpolitiske spørgsmål. 1988-valget kan her ses som en slags korrektion af 1987-valget otte måneder før. De indenrigspolitiske og økonomiske spørgsmål blev afklaret ved 1987-valget, og det overlevede Firkløverregeringen; men de udenrigspolitiske spørgsmål blev skubbet ud, og her kom regeringen i mindretal ved 1988-valget. Resultatet var KVR-regeringen 1988-90, der blev efterfulgt af VK-regeringen 1990-93. Disse regeringsdannelser viser ganske vist ikke meget om, hvilke holdninger der var i færd med at danne sig blandt vælgerne. De viser snarere, at Socialdemokratiet under Svend Aukens ledelse ikke kunne skaffe sig støtte fra midterpartierne. Der skulle både et socialdemokratisk formandsskifte og en tamil-affære til, før midterpartierne skiftede side og kunne indgå i Poul Nyrup Rasmussens regering.

I mellemtiden havde flygtningepolitikken skabt en betydelig grad af sammenhæng i den nye dimension. Fra 1990-valget og fremefter kan man tale om en todimensional struktur i vælgerholdninger og partisystem, med en ny venstre-højre dimension ved siden af den traditionelle.

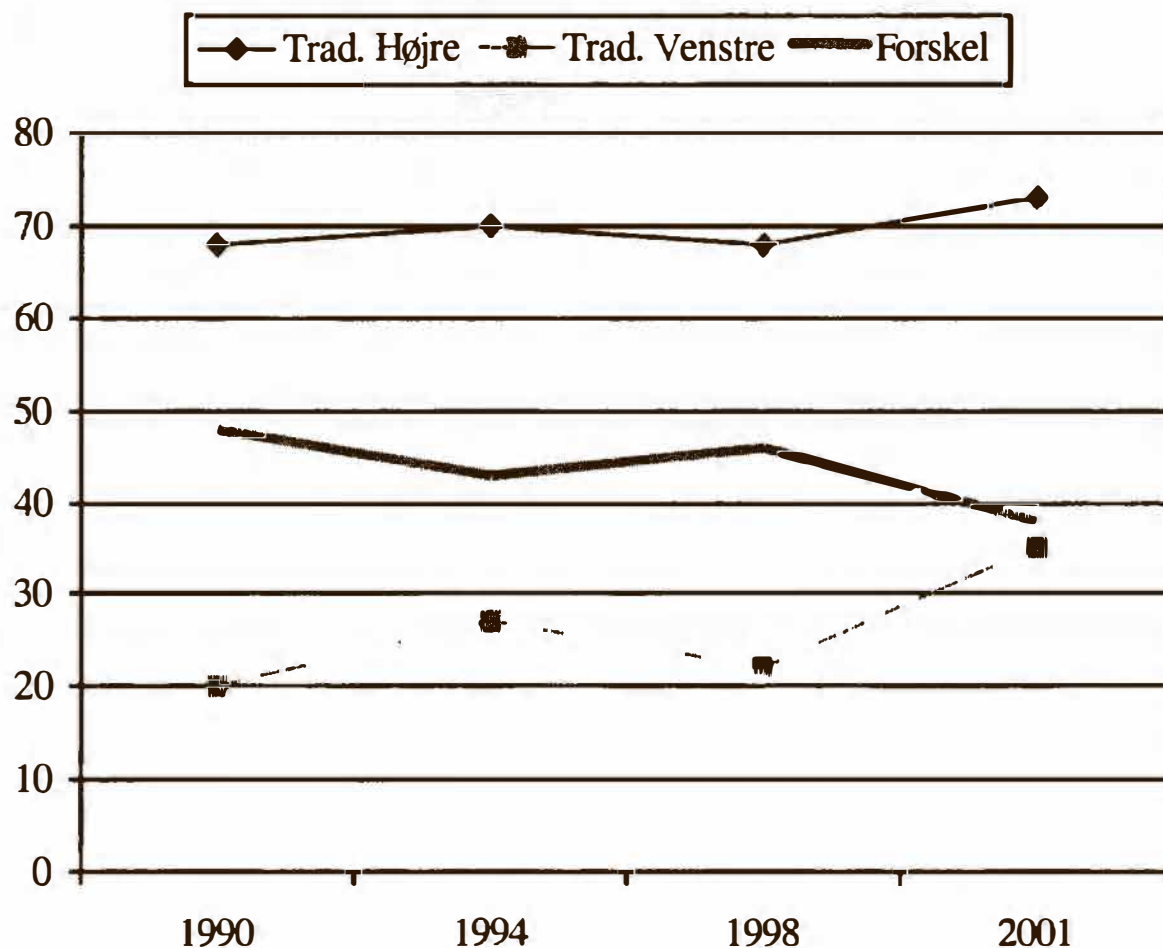
Teorien om *new politics* har udviklet sig af Ingleharts teori om et skifte fra materielle til postmaterielle værdier (Inglehart, 1971, 1977). Teorien var inspireret af Maslows (1954) model af behovspyramiden, hvori de nederste lag udgøres af behovene for fysisk og materiel sikkerhed, de øverste lag af behovene for social accept og personlig udfoldelse. Ifølge Maslows teori retter individet først sin opmærksomhed mod højere behov, når de lavere er tilfredsstillet. Inglehart kunne vise, at de yngre generationer i en række vesteuropæiske lande i højere grad end de ældre prioriterede medbestemmelse og ytringsfrihed frem for prisstabilitet og lov og orden. Han tilskrev dette de nye generationers opvækst i efterkrigstidens relative tryghed både i materiel og fysisk henseende. Efterhånden som samfundet blev i stand til at mætte de mest påtrængende materielle behov, ville den politiske målsætning i stigende grad blive koncentreret om postmaterielle behov.

Ingleharts vision om udviklingen led et tilbageslag i 1980'erne, hvor inflation og kriminalitet var fremtrædende problemer i mange lande og bragte 1970'ernes kamp for medbestemmelse og ytringsfrihed til at forstumme. Også reaktionerne

på flygtninge- og indvandrerproblemer er gået i den modsatte retning af den, teorien foreskriver, da Ingleharts teori ikke har plads til noget nyt højre. Materialisme-postmaterialisme dimensionen svarer imidlertid ret nøje til dimensionen nyt højre-nyt venstre, der har fået stigende betydning i mange vesteuropæiske lande. Det har givet nye partier mulighed for at træde frem: Grønne partier på venstrefløjen, indvandrerfjendtlige og populistiske partier på højrefløjen. De etablerede partier har haft vanskeligt ved at omstille sig, idet en del af deres klientel tiltrækkes af partier på den modsatte side. Arbejdere tiltrækkes af partier på højrefløjen med populistiske eller autoritære værdier. Omvendt tiltrækkes den intellektuelle del af middelklassen af de postmaterielle og anti-autoritære værdier, der udtrykkes af den nye venstrefløj.

I Danmark har den værdipolitiske issue-dimension fået en stærkt voksende betydning gennem det seneste tiår, hvorimod den traditionelle venstre-højre dimension har været vigende. Den enkleste måde at vise dette på er at definere et traditionelt venstre og højre og et værdipolitisk venstre og højre ud fra vælgerholdninger på en række *policy*-områder. Ved at sammenligne højresiden med venstresiden med hensyn til partipræference får man en baggrund for at studere graden af *issue voting* på de to dimensioner. Derigennem bliver man også i stand til at klarlægge årsagerne til de borgerlige partiers fremmarch til det flertal, der blev en realitet med 2001-valget.

Figur 4. Vælgerstøtte i pct. til V+K+FrP+DF ved valgene 1990-2001, efter vælgerens holdning til traditionelle venstre-højre spørgsmål

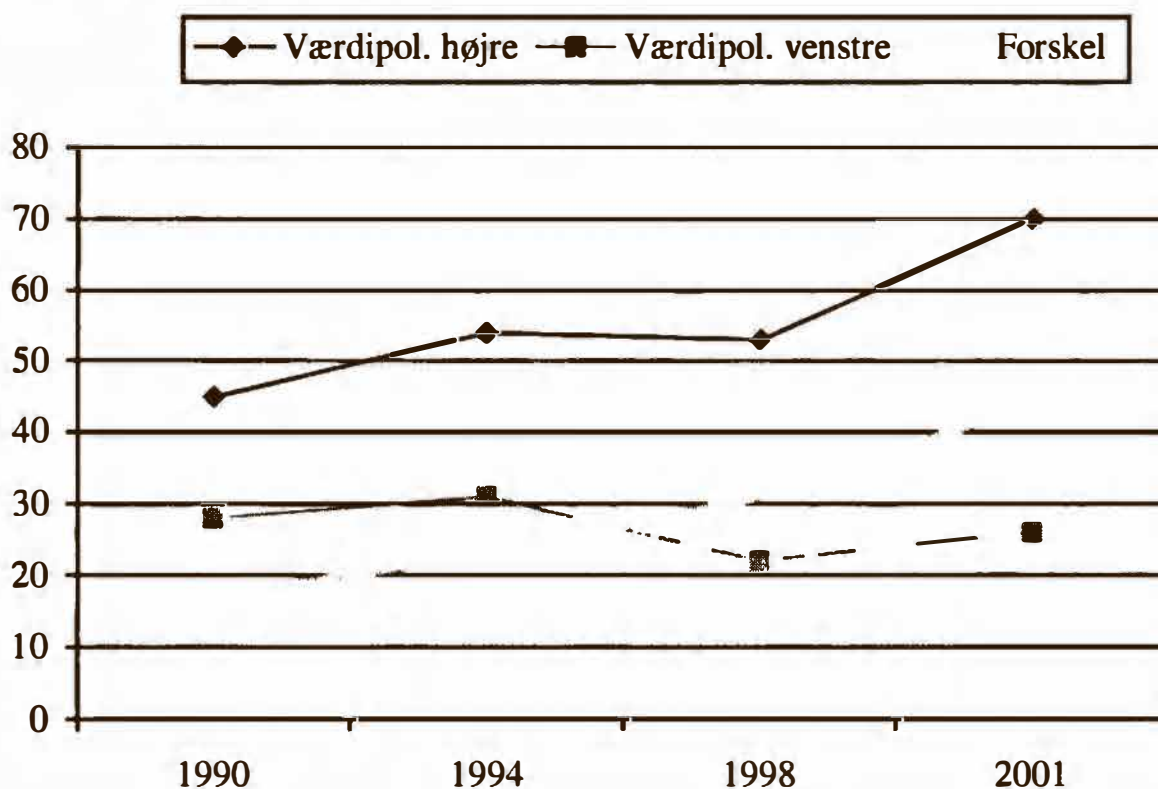
Figur 4 opdeler svarpersonerne i en venstre- og en højreside ud fra traditionelle issues såsom sociale reformer, intervention i erhvervslivet, indkomstudligning, og progressiv beskatning. På højresiden har de fire borgerlige partier mellem 1990 og 2001 haft en svag fremgang fra 68 til 73 pct.; på venstresiden har fremgangen været fra 20 til 35 pct. Forskellen mellem de to kurver, som man analogt med figur 2 kan betegne som graden af *issue voting*, er således faldet fra 48 til 38 pct.

Figur 5 foretager en lignende opdeling, men ud fra holdningen til værdipolitiske spørgsmål såsom flygtningepolitik, ulandspolitik, retspolitik og miljøpolitik.³ Her har graden af *issue voting* været dramatisk voksende. Mellem 1990 og 2001 er den samlede støtte til de borgerlige partier (V, K, Frp og DF) steget fra 44 til ikke mindre end 70 pct. af vælgerne på højrefløj, mens den er faldet fra 28 til 26 pct. på venstrefløj. Graden af issue voting er herved vokset fra 17 pct. i 1990 til 44 pct. i 2001. Efter denne målestok har den værdipolitiske dimension ved 2001-valget for første gang fået større betydning for partivalget end den traditionelle venstre-højre dimension.

Når vi skal opgøre de faktorer, der har betinget de borgerlige partiers fremgang fra 38 til 53 pct. igennem perioden 1990-2001, må vi åbenbart se på begge de to venstre-højre dimensioner. På den *traditionelle* dimension er der sket en højredrejning, som har flyttet vælgere over i de borgerlige partiers traditionelle vælgerbase. Højresiden er vokset fra 34 til 46 pct. af svarpersonerne mellem 1990 og 2001, og samtidig har de borgerlige partier erobret en del af den skrumpende venstreside.

På den *værdipolitiske* dimension er det derimod, trods den megen tale om befolkningens ønsker om en strammere kurs over for flygtninge, over for volds-

Figur 5. Vælgerstøtte i pct. til V-K-DF-FrP, efter vælgerens position på den værdipolitiske venstre-højre-skala

kriminalitet, etc., svært at finde belæg for, at der skulle være foregået nogen højredrejning af betydning. Den værdipolitiske højreside udgjorde i 1990 60 pct. af svarpersonerne; i 2001 var den kun steget til 62 pct. Til gengæld har de borgerlige partier her erobret størsteparten af højresidens stemmer, uden at de har sat noget væsentligt til på venstresiden. Der er tale om flere issues, der har trukket i samme retning: På den traditionelle dimension velfærdspolitikken, hvor de borgerlige partier har erobret stemmer blandt socialdemokraternes traditionelle vælgergrupper, og på den værdipolitiske dimension udlændingepolitikken, hvor flygtningemodstanderne i stigende grad har stemt borgerligt.

Ud fra *new politics*-teorien var det ventet, at vælgerne ville bevæge sig mod højre på den traditionelle dimension som følge af det stigende indkomstniveau, der mindskede kravene om økonomisk udligning. Til gengæld var det ventet, at det stigende uddannelsesniveau ville favorisere det værdipolitiske venstre, da de højt uddannedes holdninger er mindre autoritære end de lavt uddannedes. Den sidstnævnte udvikling har været neutraliseret af de problemer, der siden midten af 1980'erne er opstået i konsekvens af globaliseringen og den svækkede nationalstat.

Det er i overensstemmelse med teorien, at der herved er opstået en kløft i parti-præferencen mellem de højt og de lavt uddannede, en kløft, der har paralleller til industrisamfundets kløft mellem borgerskab og arbejdere. Men Inglehart og den nypolitiske teori anser det ny venstre for at være en offensiv kraft, der skal kæmpe sig vej frem til politisk indflydelse. Stik mod disse forventninger har de højt uddannede og deres partier været i defensiven i de senere års danske politik. De borgerlige partiers valgsejr ved 2001-valget var tillige en sejr for de lavt uddannede; det sporede også i Fogh Rasmussens nytårstale 2003, der indeholdt et angreb på "eksperter" og "bedrevidende smagsdommere". Imidlertid synes Dansk Folkepartis nyerhvervede indflydelse at have haft en positiv effekt på systemets *legitimitet*, idet den politiske tillid er vokset på den værdipolitiske højreside, hvor den hidtil har været sakket meget bagud for venstresiden.⁴ Hvad der set fra den ene side tager sig ud som et tilbagefald til højrepopulisme, er set fra den anden side en styrkelse af folket over for den politiske og kulturelle elite.

Afslutning

Fremgangen for de borgerlige partier ved 2001-valget var så ekstraordinært stor, at den mest nærliggende udsigt for de kommende valg må være en tilbagevenden til en situation, hvor midterpartierne får indflydelse på regeringsdannelsen. Det medvirker hertil, at indvandrerproblematikken kan antages at synke nedad på den politiske dagsorden, efterhånden som det mere åbne multikulturelle samfund vinder frem. Men den socialdemokratiske dominans i dansk politik er formentlig et overstået kapitel, da partiets kernevælgere i stort tal er faldet fra, og der ikke er nye i sigte. Med 1994-valget forsvandt den talmæssige fordel, de socialistiske partier har haft frem for de borgerlige partier siden 1960 (bortset fra valgene i 1973-75). Den har givet plads for en mere ligelig fordeling af kernevælgere mellem de to store blokke.⁵ Et sandsynligt scenario for de kommende valg er derfor en balance mellem blokkene som i 1994 og 1998, men nok med mindre fastlåste positioner for regeringsdannelsen.

Noter

1. Indekset er baseret på de to spørgsmål, "Politikerne tager gennemgående for lidt hensyn til hvad vælgerne mener", og "Vore politikere træffer gennemgående de rigtige beslutninger for landet". Begge er scoret fra 1 (helt enig) til 5 (helt uenig). Differencen mellem de to svar udgør et indeks fra +4 (tillid) til -4 (mistillid). Svarpersoner med positiv score er defineret som dem, der markerer tillid; svarpersoner med negativ score er defineret som dem, der markerer mistillid. Personer med 0 i score er med i procentgrundlaget.
2. Andelen med tillid var i 1973 efter samme målestok 24 pct. blandt dem, der havde stemt ja til EF, 9 pct. blandt dem, der havde stemt nej.
3. De to indekser er nærmere beskrevet i Borre og Goul Andersen (1997: 42-43, 47). I figur 4 er et spørgsmål om lønstigning udskiftet med et om progressiv beskatning.
4. Fra 1998-2001 voksede procenten af svarpersoner, der markerede politisk tillid (jf. note 1), fra 40 til 41 pct. på venstresiden, men fra 23 til 27 pct. på højresiden af den værdipolitiske dimension.
5. Frem til 1990 var antallet af svarpersoner, der erklærede sig som "tilhængere" af partierne, normalt hen ved ti procentpoints større for de socialistiske partier end for de borgerlige partier. Ved 1994-valget var det imidlertid 23 pct. for begge partiblokkene, og ved 2001-valget 22 pct. for begge blokkene.

Litteratur

- Andersen, Johannes (1999). "Generationer med egen valgkamp", pp. 67-77 i Johannes Andersen et al., *Vælgere med omtanke. En analyse af folketingsvalget i 1998*, Århus: Systime.
- Borre, Ole og Jan Stehouwer (1970). *Fire folketingsvalg 1960-68*, Århus: Akademisk Boghandel.
- Borre, Ole and Jørgen Goul Andersen (1997). *Voting and Political Attitudes in Denmark*, Århus: Aarhus University Press.
- Dalton, Russell J., Scott Flanagan and Paul M. Beck (eds.) (1984). *Electoral Change in Advanced Industrial Societies: Realignment or Dealignment?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Goul Andersen, Jørgen (1999). "Vælgeres politiske dagsorden", pp. 115-126 i Johannes Andersen et al., *Vælgere med omtanke. En analyse af folketingsvalget i 1998*, Århus: Systime.
- Inglehart, Ronald (1971). "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies", *American Political Science Review*, Vol. 65, pp. 991-1007.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kristensen, Ole P. (1987). *Væksten i den offentlige sektor*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Lipset, Seymour M. and Stein Rokkan (1967). *Party Systems and Voter Alignments*, New York: Free Press.
- Listhaug, Ola (1989). *Citizens, Parties and Norwegian Electoral Politics 1957-1985*, Trondheim: Tapir Publishers.
- Madsen, K.B. (1970). *Psykologiens udvikling*, København: Munksgaard.
- Maslow, Abraham (1954). *Motivation and Personality*, New York: Harper & Row.
- Rusk, Jerrold and Ole Borre (1976). "The Changing Party Space in Danish Voter Perceptions, 1971-73", pp. 137-161 in Ian Budge, Ivor Crewe and Dennis Farlie (eds.), *Party Identification and Beyond*, London: Wiley.
- Sniderman, Paul M. and Richard A. Brody (1977). "Coping: The Ethic of Self-Reliance", *American Journal of Political Science*, Vol. 21, pp. 501-521.
- Svensson, Palle (1996). *Demokratiets krise? En debat- og systemanalyse af dansk politik i 1970'erne*, Århus: Politica.